

De ligging van leengoederen / landgoederen / hofgoederen in Drenthe, verkregen en/of aangelegd door dienstmannen van de Frankische bezetters na het jaar 800 en voor 1400.

Deel 2

Noordlaren t/m Zuidvelde

Inleiding.

Drenthe heeft, behalve het herbouwde kasteel in Coevorden, verder geen kastelen zoals die wel voorkomen in Salland, Twente en verder naar het zuiden. Wel kennen we de zogenaamde havezaten, landhuizen waaraan het recht van havezate was gekoppeld, en vergelijkbare landhuizen. Ze komen voornamelijk voor in het noorden en zuidwesten van Drenthe. Het zijn de nog zichtbare herinneringen aan het groot grondbezit van nazaten van families van adellijke afkomst. De basis van dat bezit is gelegd na de onderwerping van de Saksische Drenten door de Frankische keizer Karel de Grote in het jaar 804. De Angelsaksische Friezen waren al eerder onderworpen in 774, maar deze bleven opstandig en omdat Karel ook de grootste moeite had om de Saksen, waaronder de Drenten, te onderwerpen en te bekeren tot het christelijk geloof, besloot hij om de Friezen en de Saksen in het bezit te laten van hun eigen landrecht, zoals dat van oudsher bij hen in gebruik was. In een ander artikel op deze website is dit al uitvoerig uit de doeken gedaan. De Saksische Drenten (en ook de Friezen) schikten zich in hun lot, bleven vrije mensen die alle grond welke zij in gebruik hadden voor het eigen levensonderhoud, behielden en over het eigen volk recht spraken volgens oud gebruik. Wel moesten de Drenten zich schikken in een aantal algemene regels welke voor het gehele Frankische Rijk golden. Een van die regels was dat alle woest gelegen gronden, bossen, wouden en wateren tot het bezit van de landsheer behoorden, dus domeingrond was. De landsheer besliste over het gebruik van die gronden en wateren. Daarop was ook het bestuurssysteem gestoeld. Delen van het rijk werden in leen gegeven aan vertrouwelingen, die namens de keizer de rechten uitoefenden. Het rijk was groot en de keizer had vele dienstmannen en een groot leger, die allemaal gevoed moesten worden. En die voeding kon niet worden opgebracht door zijn onderdanen/boeren. Daarom gaf hij o.a. gronden als leengoed uit aan regionale bestuurders, ordebewakers en toezichhouders. Ook ridders uit zijn leger kregen grond, met de verplichting op eerste afroep op het hof te verschijnen en nog wat aanvullende verplichtingen. Die ridders kregen verder geen salaris. Alle verordeningen van Karel de Grote werden vastgelegd in zogenaamde Capitulaire, hoofdstukken. Eén ervan was de "Capitulaire de villis vel curtis imperialibus", het landgoederenbesluit. Ridders waren telgen uit voorname, meestal rijke families, omdat die in staat waren om een complete uitrusting, inclusief paarden, schildknapen en manschappen te bekostigen. Een aantal ridders van het leger dat de Saksen in Drenthe hadden onderworpen en hun helpers bleven hier als ordebewakers en toezichhouders en kregen gronden in leen conform de voorwaarden vermeld in de "Capitulaire de villis". Op deze gronden werden hoeves gebouwd om te voorzien in de eigen levensbehoeften en alles wat meer werd geproduceerd moest volgens de voorwaarden worden opgeslagen of afgeleverd aan de decentrale hoven of het centrale hof in Aken. De ridders zelf bewoonden een versterkt huis, een burcht, welke in de loop der jaren veranderde van een houten bouwsel tot een zwaar stenen slot. Omdat de Drenten vrije (eigenerfde) boeren bleven, dus niet horig waren aan hun landsheer, (zoals wel de boeren in Salland waren) verschenen er in Drenthe in eerste instantie alleen maar burchten langs de randen van de toenmalige gouw Drenthe en nabij enkele knooppunten van wegen. Als decentraal bestuurscentrum waren Groningen en Coevorden aangewezen. Omdat in die tijd het verkeer voornamelijk te voet of te paard plaats vond, was de afstand tussen beide plaatsen te groot om in één dag te kunnen worden afgelegd. Daarom werden op regelmatige afstanden ook grond uitgegeven aan dienstmannen om deze in te richten als rust- en voedingsplaats voor dienaars van het gezag en voor legereenheden op trektocht. Deze goederen kennen we als hofgoederen. Op alle leengoederen waren boerderijen en werkplaatsen, waarvan de bezetting aan mankracht in eerste instantie uit de kring van de leenman kwam, meestal familieleden of aangetrouwden en afkomstig uit de geboortestreek van de leenman. In de meeste gevallen kwam die uit Westfalen. Daar vele Drentse nederzettingen een naam hebben die ook in Westfalen voorkomt, of grotendeels daarop lijkt, is het niet ondenkbeeldig om te veronderstellen dat zo'n nederzetting dus geen Saksische, maar (grotendeels) Westfaalse nederzetting is.

Dit hoofdstuk begint met een overzicht van de belangrijkste leengoederen. Daarna, in alfabetische volgorde, kaarten op grotere schaal van elk uit oorkonden bekend leengoed met vermelding van aanvullende gegevens. De weergave is zeker niet compleet en meer gegevens kunnen ook vermeld staan in volgende hoofdstukken waar de afzonderlijke Drentse nederzettingen worden afgebeeld met toelichtingen van allerlei aard.

Noordlaren maakte in de middeleeuwen nog deel uit van de gouw Drenthe. Even ten noorden van het dorp liggen de oude venen, een dichtgeslibde zijarm van de Hunze, die de Hondsrug ter plaatse doormidden spleet. Aan de zuidkant van deze spleet is door de Frankische overheersers na 800 een bolwerk in de vorm van een motte opgericht. Dit bolwerk wordt in de literatuur vermeld als Nutzpete, Mitspete en nog enkele die hier op lijken.

Het verkeer van en naar Groningen kon hier goed gecontroleerd worden. De op de motte verkerende ridder en zijn helpers zullen grond nodig hebben gehad om in hun levensbehoeften te kunnen voorzien. Noordlaren komt niet op de schuld-muddenlijst voor, zodat we kunnen aannemen dat het geen Saksische nederzetting is maar als Frankisch leengoed is ontstaan.

Midlaren lijkt op de kaart niet op een Saksische nederzetting, maar het komt wel met 6 mudden voor op de schuld-muddenlijst. Ook komt het voor in oorkonden met de vermelding van een leenman, maar die kan zich in latere jaren daar een leengoed in de nabijheid hebben verworven. Het kaartbeeld wijst in die richting.

Namen in 1450:

Erpe Baving, Willem Prumenboom en Roelof Baving.

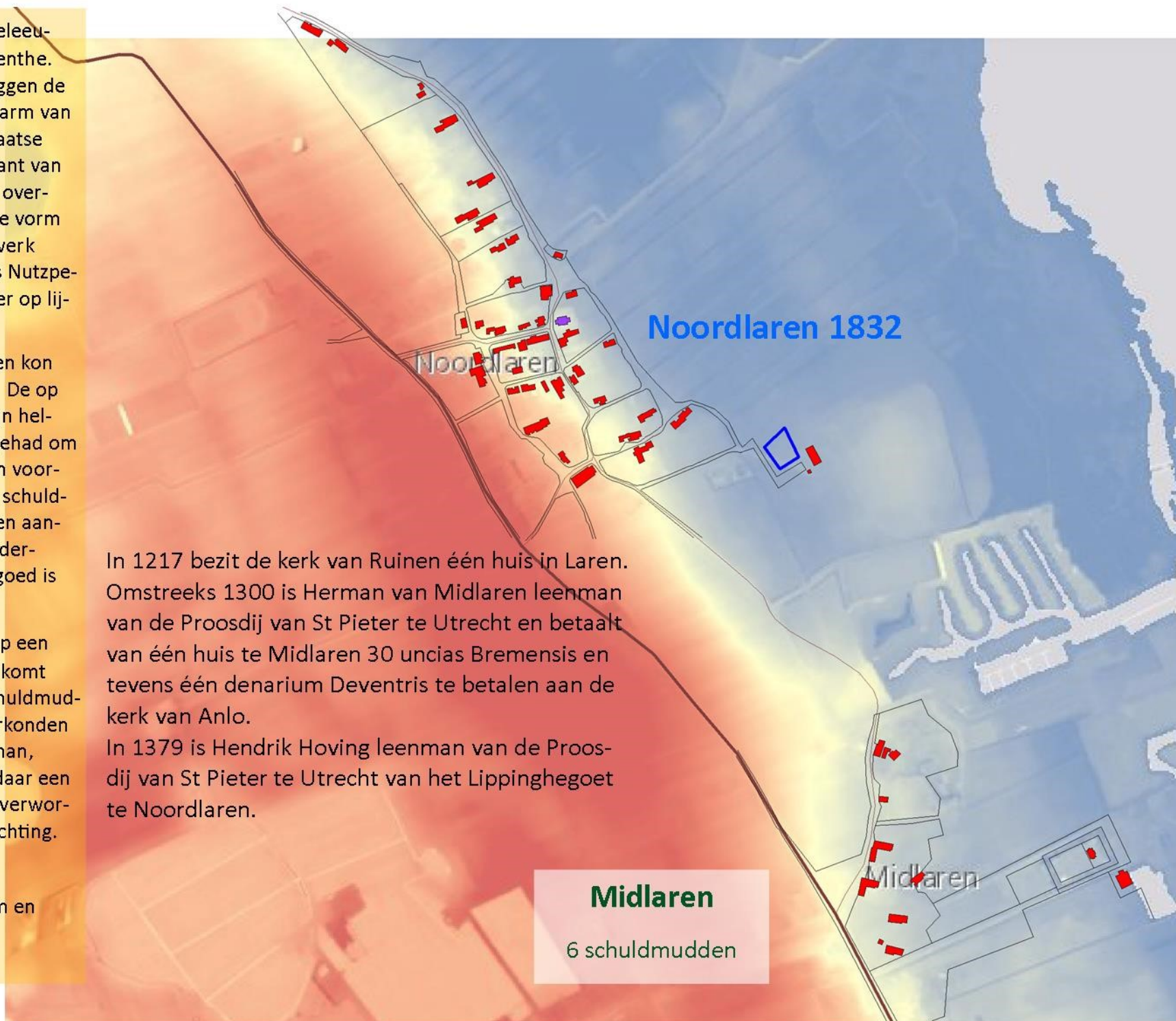
In 1217 bezit de kerk van Ruinen één huis in Laren. Omstreeks 1300 is Herman van Midlaren leenman van de Proosdij van St Pieter te Utrecht en betaalt van één huis te Midlaren 30 uncias Bremensis en tevens één denarium Deventris te betalen aan de kerk van Anlo.

In 1379 is Hendrik Hoving leenman van de Proosdij van St Pieter te Utrecht van het Lippinghegoet te Noordlaren.

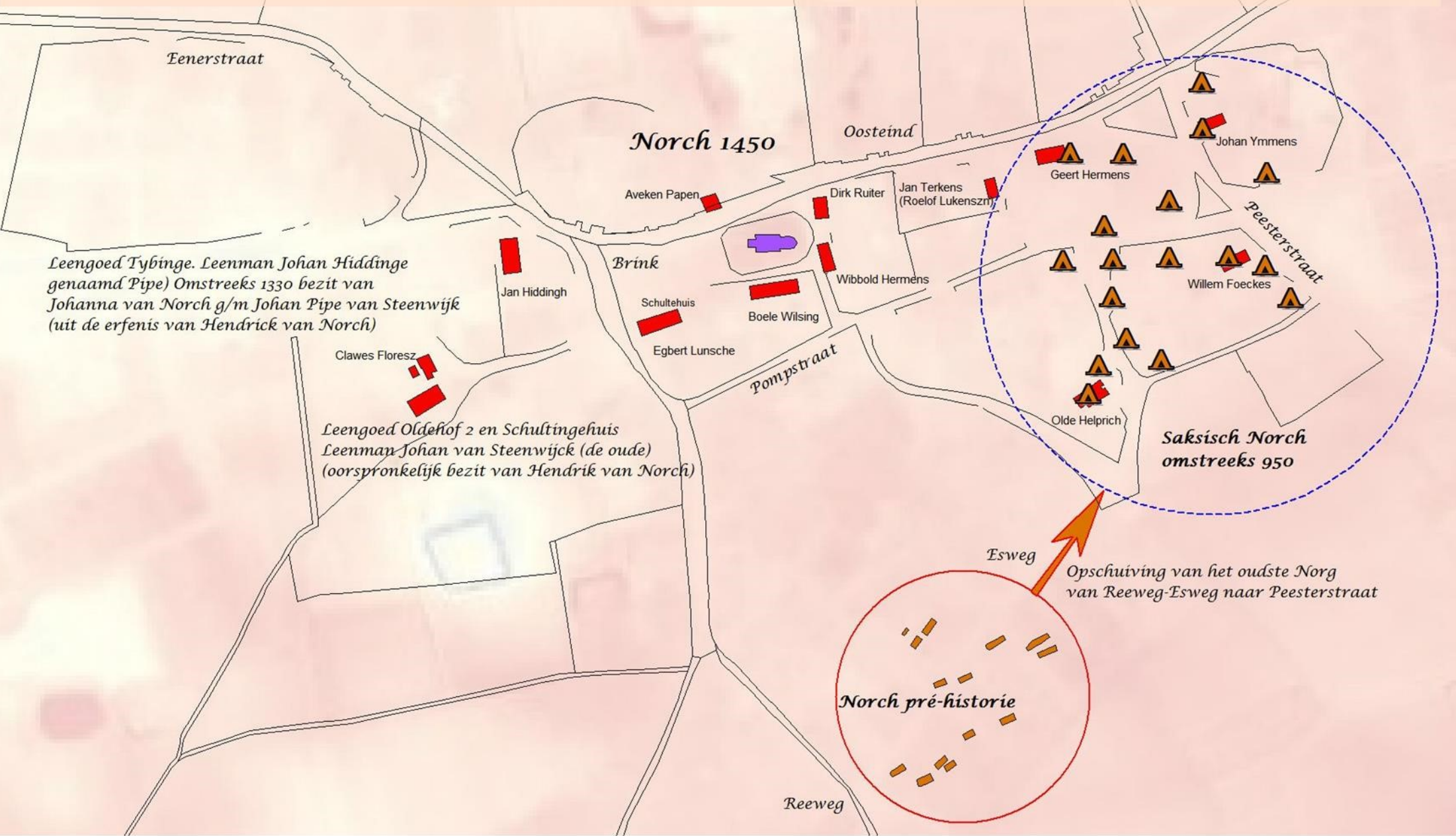
Noordlaren 1832

Midlaren

6 schuld-mudden

Omstreeks 1450 waren er van de oorspronkelijke 18 Saksische erven van het jaar 944 hooguit 4 of 5 over. De strijd om de macht in Drenthe tussen de bisschop van Utrecht en de kastelein van Coevorden die werd geholpen door de Drentse Saksische boeren heeft voor Norg zichtbare gevolgen gehad. In het gebied rondom de kerk en ten westen ervan verkregen dienstmannen van de bisschop, met name nazaten van Hendrik van Norch en zijn helpers, grond als leengoed in bezit. De in 1450 vermelde namen van belastingplichtigen kunnen door vergelijking met latere registers en vermeldingen in oorkonden grotendeels aan erven worden gekoppeld zoals op de kaart aangegeven. De meeste namen vertonen echter grote gelijkenissen met namen van Frankische dienstmannen in vroege oorkonden. Alleen de naam Helprich is duidelijk van Saksische oorsprong. Het lijkt er dan op dat in 1450 de meeste oorspronkelijk Saksische bedrijven zijn overgenomen door nakomelingen van Frankische dienstmannen.

Ondergrond kadastraal Norg 1832
op actuele hoogtekaart 2017

Norg

Omstreeks 1379 staat Roelof van Steen-
wijk vermeld als leenman van de goe-
deren die voorheen Heyne van Norch
van de kerk van Utrecht in leen had.

18 schuldmudden

Namen in het erfbelastingregister van omstreeks 1450: Boele Wilsing, Wibbold Heyman, Geert Heyman, Willem Fukers, Olde Helperich, Jan Terkens ofwel Roelof Lukenszoon, Dirk Ruiter, Aveken Papen (pauper), Johan Ymmens, Clawes Flores, Jan Hidding en Egbert Rynsche. De lijst is mogelijk niet compleet. Van de vermelde personen hebben zes een vol erf en vijf een half. Norg was in 1450 dus aanmerkelijk kleiner dan omstreeks 945. Vermoedelijke oorzaak is verwoesting van gebouwen in de jaren 1200-1300 in de strijd van de bisschop van Utrecht tegen de Drenten.

Wanneer gesproken wordt over het schuldmuddenregister dan worden hiermee bedoeld alle vermeldingen van schuldmudden vanaf ongeveer 1300 in oorkonden en in 1545 als een overzicht van geheel Drenthe vermeld in een rentmeestersrekening van het Sticht Utrecht. Blok heeft uiteengezet dat een schuldmudde overeenkomt met een waardeel in een marke, zodat hiermee het oorspronkelijke aantal hoeves kan worden gereconstrueerd van voor het jaar 944. In 944 was nog geen sprake van een marke Norg samen met Westervelde en Zuidvelde, dus het vermelde aantal mudden betreft alleen Norg.

Het omgrachte perceel hierboven is volgens het Pelinck archief aangelegd als tuin, in de volksmond bekend als "Pelincks toen". Het ligt iets lager dan de omgeving. Hier is dus geen sprake van een voormalige borggracht.

Frankisch

Saksisch

Norg, één van de grotere Drentse dorpen in 1832, maar ook in de middeleeuwen. Het oudste deel ligt in het oosten, waarvan bekend is dat het pand Esweg 29 belast was met een schuldmudde. Norg ligt aan de oude route van Groningen naar het Frisia ten westen van de Lauwers. Bij het Grote Diep lag een mottekasteel. Ten westen van het Grote Diep lag het landgoed/leengoed Eyen. In 1206 stelt de Bisschop van Utrecht het Schoutambt Drenthe in. Tezelfdertijd wordt Hendrik van Norch vermeld. Deze persoon is dezelfde als Hendrik van Kuinre, die getrouwd was met een kleindochter van Leffert van Groningen, de vroegere Prefect van die stad. Zijn kleindochter had door vererving het landgoed/leengoed Eyen verkregen. Hendrik zal in 1206 door de Bisschop van Utrecht zijn belast met de uitvoering van de functie van Schulte in het kerspel Norch. Voor de priester en kerkdienaren, maar ook voor dienstmannen voor het handhaven van de orde zullen ten westen van de kerk de benodigde opstallen zijn gebouwd. De kerk vormde de scheiding tussen de twee woongebieden van Saksen en Franken. En nu ook nog tussen de boermarken Oosteind en Westeind.

Odoorn ligt midden op de Hondsrug aan de hoofdroute van Coevorden naar Groningen. Het lijkt door zijn ligging een nederzetting te zijn van de oorspronkelijke bewoners van Drenthe van voor het jaar 0. De oudste kern van het dorp zal aan de westkant van de Hoofdstraat liggen, vermoedelijk binnen de groene cirkel op de kaart.

Bij deze nederzetting is door de Frankische bezetters na 800 een kerk gebouwd welke dienst moest doen voor alle omliggende nederzettingen. Die kerk is, zoals ook bij de meeste andere Drentse nederzettingen te zien is, op enige afstand van de Saksische kern gebouwd.

Bij de kerk en ten westen van de kerk zullen dienstmannen bezittingen hebben verkregen.

Omstreeks 1275 wordt een Lubbert van Ring (Oring?) vermeld als dienstman van de bisschop van Utrecht. Uit oorkonden blijkt dat er in Drenthe 11 huizen waren die diensten moesten verlenen aan de bisschop wanneer hij een bezoek ging brengen aan Groningen, via Coevorden. Hij moest vergezeld worden op zijn tocht naar Groningen, voor de veiligheid en voor de verzorging van mens en paard.

Lubbert van Oring moest één dag dienen en moest geven 4 schelvissen en 20 palingen.

"Zij die moeten dienen in Groningen moeten geven des avonds één vet schaap, een mud tarwe tot brood, een mud mout tot bier, een half pond peper, een pond was (voor de kaarsen), gras als voer voor negen paarden, waar de kameraars het verkiezen, hetzij in de herberg, hetzij in de weiden; de hoefijzers leveren voor zes paarden en 's ochtends zuivel voordienen."

Odoorn

5 schuldmudden

Kerk in 1856

Kerk in 1845 voor de sloop

Kerk te Odoorn. Thans gesloopt, 1855.

*Van de kerkzijde getekend, 1845.
(L. J. F. Jansen)*

Omstreeks 1450 waren er in Odoorn 4 volle erven volgens het erfbelastingregister.

De namen zijn: Hindrik Dillingh, Roelof Nyenhuis, Willem Quantes en Evert Werdinges.

In 1217 bezat de kerk van Ruinen één pand in Oosterhesselen.

Omstreeks 1300 had de Proosdij van de St Pieter in Utrecht inkomsten in Oosterhesselen van het Ribertingehuis, 20 mud rogge en mout, waarvan 12 te betalen bij de gratie van de Provoost en inkomsten van het Alekingehuis, 15 mud rogge en mout en 2 mud haver-mout.

In 1379 was Gerd Guesinc, (Gerard Geusinge) leenman van de bisschop van Utrecht van het Leppingegoet te Oosterhesselen.

Omstreeks 1450 waren er in Oosterhesselen 14 belaste bedrijven, 9 volle erven en 5 halve erven.

De namen zijn: Albert Wolmerinck, Evert van Zwynre?, Werner Hebing, Berend Ebing, Alef Homering, Frederik Banning, Hindrik Banning, Evert Ebing, Hindrik ten Dike, Roelof Schuring met Ludolf Hepping, Roelof Bandring, Banting, Jan Gibbykyng en Sodebrink.

De betekenis van het omgrachte perceel naast de boerderij is mij niet bekend.

Oosterhesselen lag aan de oude route van Coevorden naar Ruinen en Westerbork. Op de kaart van 1832 zien we een merkwaardige ligging van de bedrijfsgebouwen. De meest zuidelijk gelegen 5 boerderijen lijkt de oorspronkelijke Saksische kern te zijn. De ligging van de overige boerderijen, en dan vooral de westelijk van de weg gelegen gebouwen, geven de indruk van een landgoed/leengoed. Dat kan een gevolg zijn van de aanwezigheid van de motte in Gees, later vervangen door de borg oostelijk van Oosterhesselen aan het Drostendiep, de Klencke. Het strategisch belang van de route Coevorden—Ruinen zal vanaf het begin van de Frankische bezetting, na 804, de permanente aanwezigheid van een bewaker hebben vereist. Deze dienstman kan hier, in Oosterhesselen/Gees grond als leengoed hebben verkregen, waarop boerderijen zijn gebouwd, waarvan het aantal, door nazaten van de dienstmannen, is uitgebreid. De kapel/kerk ligt zodanig dat dan beide bevolkingsgroepen, Saksen en Franken, daar gebruik van kunnen maken. Deze constructie komt in meer Drentse dorpen voor.

Oosterhesselen

8 schuldmudden

In 1225 wordt Johannes van Haerlo vermeld in een oorkonde waarin de leenmannen van Utrecht worden opgesomd met hun verplichtingen. Deze Johannes bezat een leengoed in Peest. Op de kadastrale kaart van 1832 lijkt het oostelijk deel van Peest op een Saksische nederzetting. Linksonder is de plek aangegeven waar een motte heeft gelegen. Het perceel waarop de twee meest links gelegen boerderijen staan zou de plek kunnen zijn van het leengoed.

Omstreeks 1300 heeft de Proosdij van St Pieter te Utrecht inkomsten uit één huis te Peest, groot 1 libram Gronings.

Op de lijst van inkomsten van het domkapittel Utrecht van omstreeks 1330 staat Otto Polleman vermeld als leenman van het goed Arlo (Haerlo) en van een goed in Roden. Otto is getrouwd met een nazaat van Thezo van Eelde, de vader van Johannes van Haerlo.

Een nazaat van Johannes van Haerlo, ook Johannes geheten, is dan leenman van het goed Walinge in de parochie Groningen/Gorecht. In 1408 blijkt een Johannes van Haerlo stadschrijver van Groningen te zijn.

Omstreeks 1450 zijn als belastingplichtigen vermeld: Alert Ysinck, Jan Ebing, Geert Ludikens, Roelof Prist, Roelof Gretes, Roelof Hinniges.

Peest

4 schuldmudden

Leengoed
Haerlo

Peest

**Voormalig mottekasteel te Peest
afgebeeld op een kaart uit 1636**

Ankehaarsveld

PEIZE

In 1450 vermelde erven: Roelof te Cloten, Geert Juttens, Wolter Schuring, Jan op ter Horst, Jan Lunsche, Jan Egbing, Roelof Spoldes, Kerstekyn Jan Ebynghes meier, Jan Schomaker, Wobbe Hiddinck, Wennike Dries, Jan Ludinx, Willem Lunsken, Hendrik Peyserwold, Arend Lands, Krabben goed, Berend Otten, Heyne Nasen, Grete op de Horst pauper, Jan Hillens, Mense Lands, Willem Landes, Roelof Ottens, Reynier Bokens, Bokens, Hindrik Schomaker.

13 volle erven, 8 halve erven en de rest is kleiner.

Ongeveer de plek waar de oudste borg of burcht van Peize moet hebben gestaan.

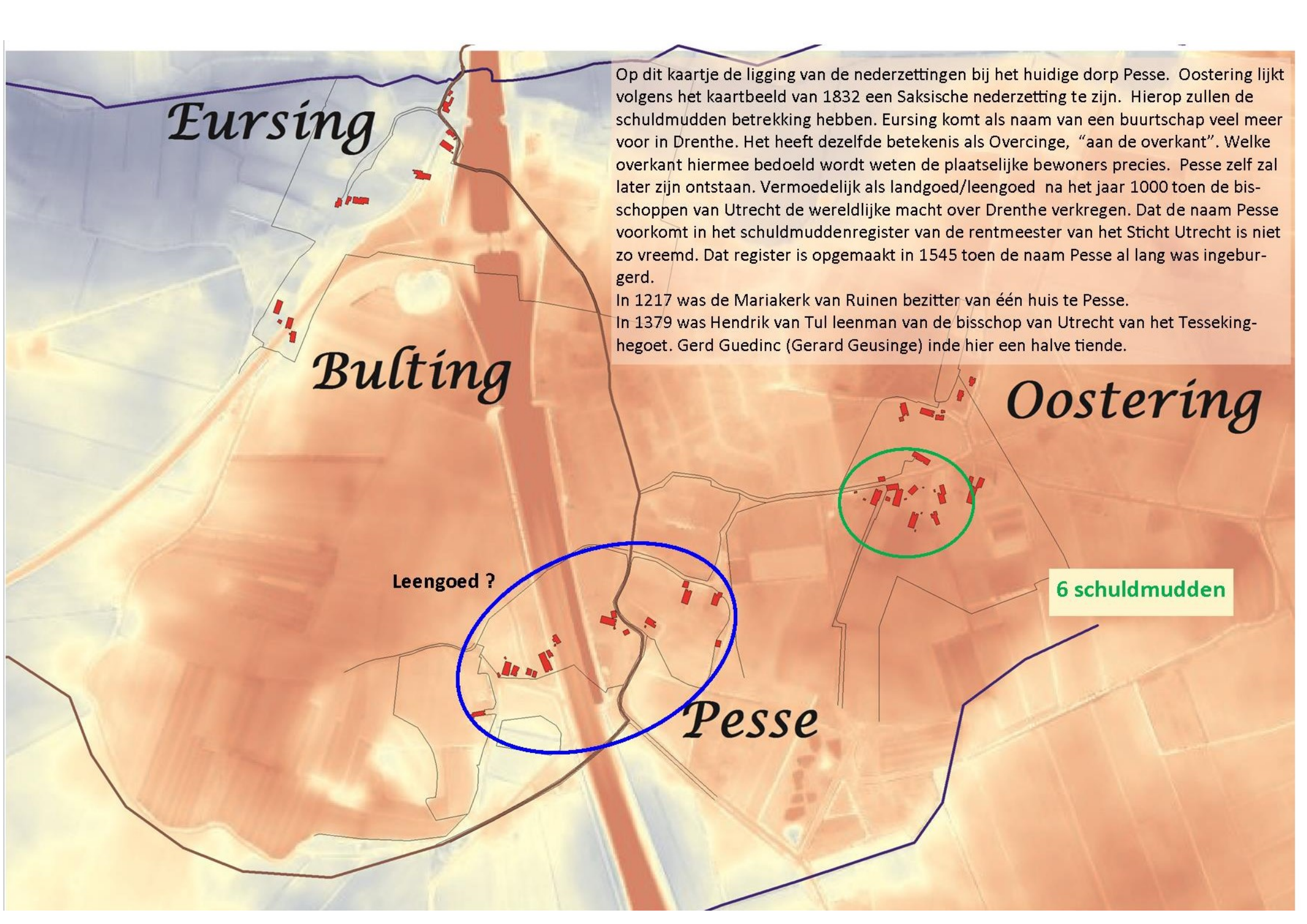
Gebouwd omstreeks 1145, waarbij ook de eerste onderkoms van de helpers van ridder Lambert (van Werl), broer van de bisschop van Utrecht, zullen zijn gebouwd.

In 1832 liep er een waterloop van zuid naar noord door Peize, met twee oostelijke zijarmen, grotendeels langs de wegen. Het is niet na te gaan of deze waterloop van ouds aanwezig was of later is gegraven.

Peize is (vermoedelijk) geen nederzetting van Saksische landverhuizers, maar zal ontstaan zijn na 1140, toen bisschop Herbert of Hartbert van Utrecht, afkomstig uit Wierum en een zoon van Rudolf van Wierum (van Werl), zijn broer Ludolf benoemd tot prefect van Coevorden en zijn broer Leffert tot prefect van Groningen. Voor zijn jongste broer Lambert had hij geen voorname functie in het graafschap Drenthe meer te vergeven, maar ter versteviging van de greep op dit gebied gaf hij Lambert de leenrechten op gronden onder Groningen. Hierop bouwde Lambert een burcht en bedrijfsgebouwen en dat leengoed werd Peize genoemd. (of een benaming die er op lijkt) Het is niet uit te sluiten dat er toen misschien nog enkele Angelsaksische bewoners verbleven, achterblijvers, van de groep waarvan het merendeel was vertrokken naar betere gronden aan de kust. Maar die achterblijvers kunnen dan geen georganiseerde gemeenschap meer hebben gevormd, die rechten hadden in dat gebied en welke rechten door de bisschop dienden te worden gerespecteerd. Hoe het ook zij, Lambert bouwde de burcht en zal zijn leengoed hebben ingericht zo goed mogelijk conform de voorschriften voor landgoederen. Een kapel moest worden gebouwd en de nodige dienstmannen moesten worden verworven. Zoals gebruikelijk werden die dienstmannen aangetrokken uit de vertrouwde kring, voornamelijk familieleden en aangetrouwden. En als er in de directe omgeving onvoldoende waren te vinden dan zocht men die in het moederland Westfalen. (Voorbeeld: Lunsche = Lüdenscheid in Plat-Duuts) Van huwelijkspartners is dit bekend uit oorkonden en voor dienstmannen zal dezelfde weg zijn gevolgd. Herbert, bisschop van Utrecht, probeerde de verloren gegane macht van de familie van Werl in het Frisia tussen Lauwers en Eems te herstellen en meende in de benoeming van zijn broers Leffert en Ludolf hiermee een eerste stap te hebben gezet. In 1145 bouwde Herbert in Bunne, net onder Peize, ook een burcht met een bierbrouwerij en een kapel. Allemaal tot steun van zijn broer Leffert in Groningen die het daar zwaar te verduren had vanwege de opkomende macht van de stadsbevolking en de familie van de afgezette prefect Egbert.

Hoe dit is afgelopen kunt u lezen in andere artikelen op deze website.

De ridder Rudolf van Peize trouwde omstreeks 1250 met een dochter van de Heer van Almelo. Zijn zoon Egbert, kleinzoon Rudolf en achterkleinzoon Hermannus woonden in Almelo. Hermannus zoon Roelof werd in 1394 door de bisschop van Utrecht beleend met het huis Vogelensanck, gelegen even ten zuidoosten van de plek waar de oude dubbele motte 'de Schuilenburcht' heeft gestaan. In 1478 werd kleindochter Aleijd met dit goed beleend. Het erve kreeg later de naam Pesie en bestaat heden nog steeds. Nu in gebruik als ontmoetingscentrum aan de Bellinckhaveweg., vernoemd naar Otto van Bellinckhave, de zoon van Aleijd.

Eursing

Bulting

Leengoed ?

Pesse

Oostering

6 schuldmudden

Op dit kaartje de ligging van de nederzettingen bij het huidige dorp Pesse. Oostering lijkt volgens het kaartbeeld van 1832 een Saksische nederzetting te zijn. Hierop zullen de schuldmudden betrekking hebben. Eursing komt als naam van een buurtschap veel meer voor in Drenthe. Het heeft dezelfde betekenis als Overcinge, "aan de overkant". Welke overkant hiermee bedoeld wordt weten de plaatselijke bewoners precies. Pesse zelf zal later zijn ontstaan. Vermoedelijk als landgoed/leengoed na het jaar 1000 toen de bisschoppen van Utrecht de wereldlijke macht over Drenthe verkregen. Dat de naam Pesse voorkomt in het schuldmuddenregister van de rentmeester van het Sticht Utrecht is niet zo vreemd. Dat register is opgemaakt in 1545 toen de naam Pesse al lang was ingeburgerd.

In 1217 was de Mariakerk van Ruinen bezitter van één huis te Pesse.

In 1379 was Hendrik van Tul leenman van de bisschop van Utrecht van het Tessekinghegoet. Gerd Guedinc (Gerard Geusinge) inde hier een halve tiende.

RHEEBRUGGEN

Zie ook de pagina Uffelte

Gracht rond de
afgebroken borg
Rheeburgen

Op luchtfoto's her-
kenbare contouren
van een gracht die
rondom een vroegere
motte moet hebben
gelegen.

Terrein, waarop vroe-
ger een mottekasteel,
in de volksmond het
Borgbarchien ge-
noemd, heeft gestaan.

In 1040 waren Uffo en zijn broer (Witto?) de leenmannen van de Duitse keizer. Deze werden door die keizer eerst als leenmannen afgezet, vanwege vermetel gedrag. Maar dat zal een uitvlucht zijn geweest voor de Duitse keizer om te ontkomen aan een beroep op het erfrecht door deze leenmannen. Aan wie de Bisschop van Utrecht daarna de grond in leen is uitgegeven staat nergens vermeld. Het meest waarschijnlijk is de kastelein van Coevorden, het dichtstbijzijnde bestuurscentrum. Uit een oorkonde van 1437 blijkt dat Johan van den Clooster eigenaar is van het leengoed/landgoed. Zijn grootvader was Reynold van den Clooster, heer van de Havixhorst, g/m Margaretha van Ansen. Zijn overgrootvader heette ook Johan en was getrouwd met Agnes van den Rutenberg, een kleindochter van Haecko van Hardenberch. Deze Hako was de eerste leenman van het Huis ten Klooster bij Coevorden. Verkregen van Otto III, graaf van Bentheim, na het vertrek van de nonnen naar Deurze in 1259.

Vermoedelijk heeft Johan van den Clooster, geboren in 1397, even voor 1437, het vervallen mottekasteel/burcht Rheeburgen in leen gekregen en daarna is het door vererving in bezit gebleven van nazaten.

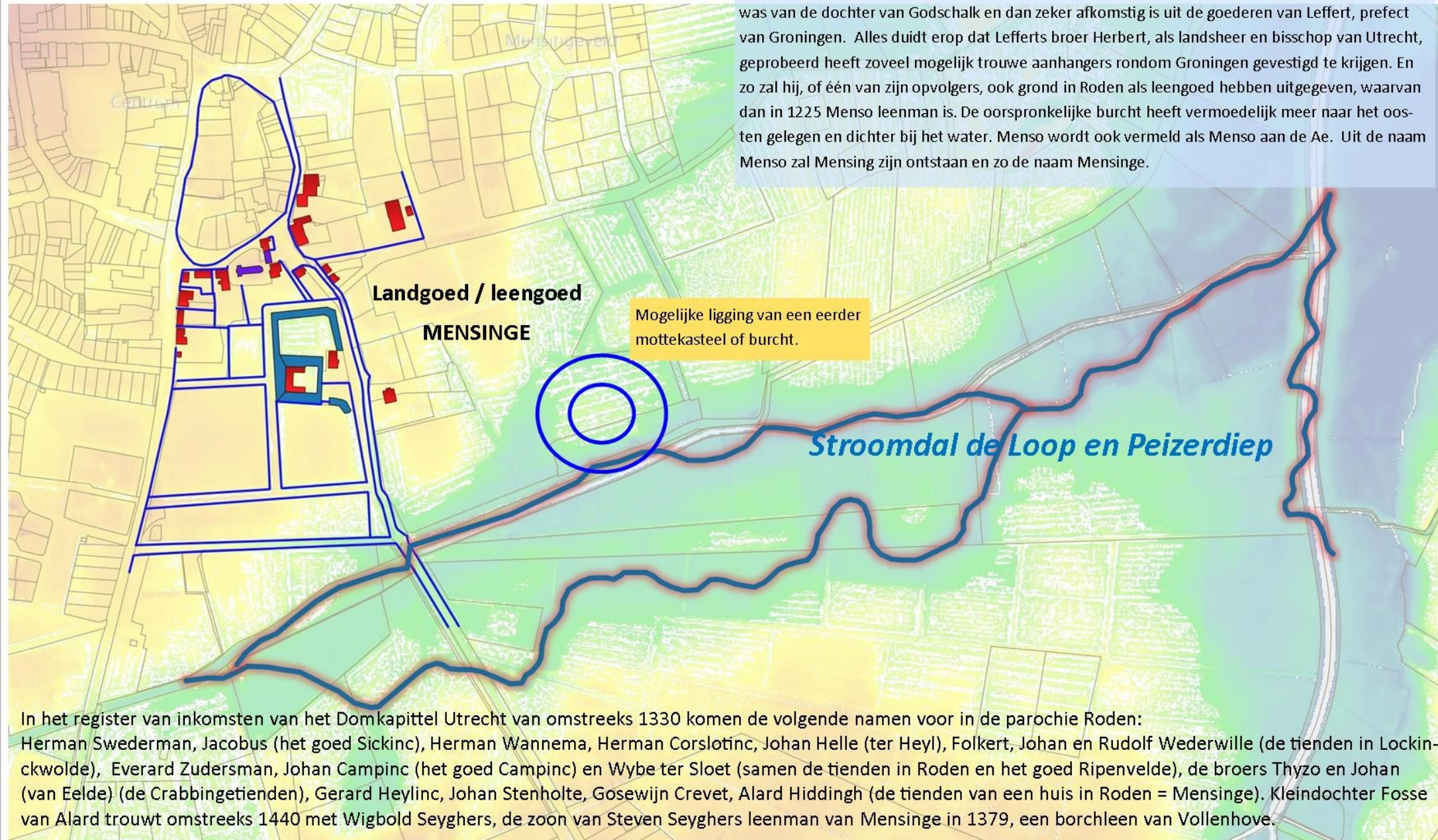

Roden

Roden moet, volgens Blok, oorspronkelijk een Saksische nederzetting zijn geweest, want het is voor 9 mudden schuldplichting in het schuldmuddenregister. De begrenzing tussen de vroegere gouwen Drenthe en de Friese gouwen langs de kust moet een grillig verloop hebben gehad gezien de tekst van de diverse oorkonden die dit gebied betreffen.

Uit een oorkonde van 1225 blijkt het bestaan van een Menso van Roden. Deze is een broer van Rudolf van Norch. Beide zijn zonen van Hendrik van Norch van Kuinre. Deze Hendrik van Norch was getrouwd met een dochter van Godschalk van Sepperothe en kleindochter van Leffert prefect van Groningen. Lefferts broer Lambert heeft omstreeks 1145 de burcht te Peize gebouwd, waar omheen het dorp Peize is ontstaan.

Door zijn huwelijk verkreeg Hendrik van Norch het landgoed Eyen, welk leengoed kennelijk in bezit was van de dochter van Godschalk en dan zeker afkomstig is uit de goederen van Leffert, prefect van Groningen. Alles duidt erop dat Lefferts broer Herbert, als landsheer en bisschop van Utrecht, geprobeerd heeft zoveel mogelijk trouwe aanhangers rondom Groningen gevestigd te krijgen. En zo zal hij, of één van zijn opvolgers, ook grond in Roden als leengoed hebben uitgegeven, waarvan dan in 1225 Menso leenman is. De oorspronkelijke burcht heeft vermoedelijk meer naar het oosten gelegen en dicht bij het water. Menso wordt ook vermeld als Menso aan de Ae. Uit de naam Menso zal Mensing zijn ontstaan en zo de naam Mensinge.

In het register van inkomsten van het Domkapittel Utrecht van omstreeks 1330 komen de volgende namen voor in de parochie Roden: Herman Swederman, Jacobus (het goed Sickinc), Herman Wannema, Herman Corslotinc, Johan Helle (ter Heyl), Folkert, Johan en Rudolf Wederwille (de tienden in Lockinckwolde), Everard Zudersman, Johan Campinc (het goed Campinc) en Wybe ter Sloet (samen de tienden in Roden en het goed Ripenvelde), de broers Thyzo en Johan (van Eelde) (de Crabbingetienden), Gerard Heylinc, Johan Stenholte, Gosewijn Crevet, Alard Hiddingh (de tienden van een huis in Roden = Mensinge). Kleindochter Fosse van Alard trouwt omstreeks 1440 met Wigbold Seyghers, de zoon van Steven Seyghers leenman van Mensinge in 1379, een borchleen van Vollenhove.

Steenbergen

Noordenveld

Steenbergen

Het dorp Steenbergen op de kadastrale kaart van 1832 doet, wat de ligging van de gebouwen betreft, niet denken aan een oude Saksische nederzetting. Alleen de paar boerderijen aan de noordkant geven iets weer van een brink met omliggende gebouwen.

In een oorkonde van 12 mei 1321 wordt een Allardszoon van Steenbergen vermeld die een verwant was van Ketelhoed van Norch. Het is een detail uit een verslag van een gevecht in Eyen (Een) tussen de Hopsingers (Gelkingers) en dienstmannen van de bisschop van Utrecht. Het is dan aannemelijk dat Steenbergen een noordelijke uitbreiding is van het leengoed Eyen. Hoe groot Steenbergen in 1321 was is niet na te gaan. Mogelijk betrof het toen nog maar één gebouw en heeft het zich pas in latere jaren verder ontwikkeld.

UFFELTE

Zie ook Rheebruggen en Wittelte

Landgoed/leengoed

kapel

Wanneer in 1040 de Duitse keizer zijn landgoederen in Drenthe overdraagt aan de Bisschop van Utrecht worden Uffelte en Wittelte ook genoemd. Deze landgoederen zijn aangelegd op basis van het Landgoederenbesluit van Karel de Grote. Zij moesten dienen voor de voedselvoorziening van de dienstmannen op de borgen en in bestuurscentra, maar ook voor het centrale hof in Aken. Ook moest een reservevoorraad voedsel en materiaal worden aangelegd voor het leger, wanneer dat op trektocht was. Bij Wittelte zijn de restanten van het borgterrein terug te vinden vlak naast het dorp. Bij Uffelte moeten we de ligging van een oorspronkelijke motte en de later aangelegde borg zoeken ten oosten van de Smilder Vaart, bij het beekje dat in de volksmond de Scheidgruppe wordt genoemd. De naam zegt al voldoende. De situatie hier is vergelijkbaar met die van het landgoed Eyen. De borg ten oosten van een scheiding van bestuurlijke gebieden en het landgoed ten westen ervan. De borg nabij de verbindingsweg van beide gebieden als controlepunt van het doorgaande verkeer. Aan de noordkant van de weg is omstreeks 1550 een stenen borg gebouwd.

In 1040 waren Uffo en zijn broer (Witto?) de leenmannen van de Duitse keizer. Deze werden door die keizer eerst als leenmannen afgezet, vanwege vermetel gedrag. Maar dat zal een uitvlucht zijn geweest voor de Duitse keizer om te ontkomen aan een beroep op het erfrecht door deze leenmannen. Aan wie de Bisschop van Utrecht daarna de grond in leen is uitgegeven staat nergens vermeld.

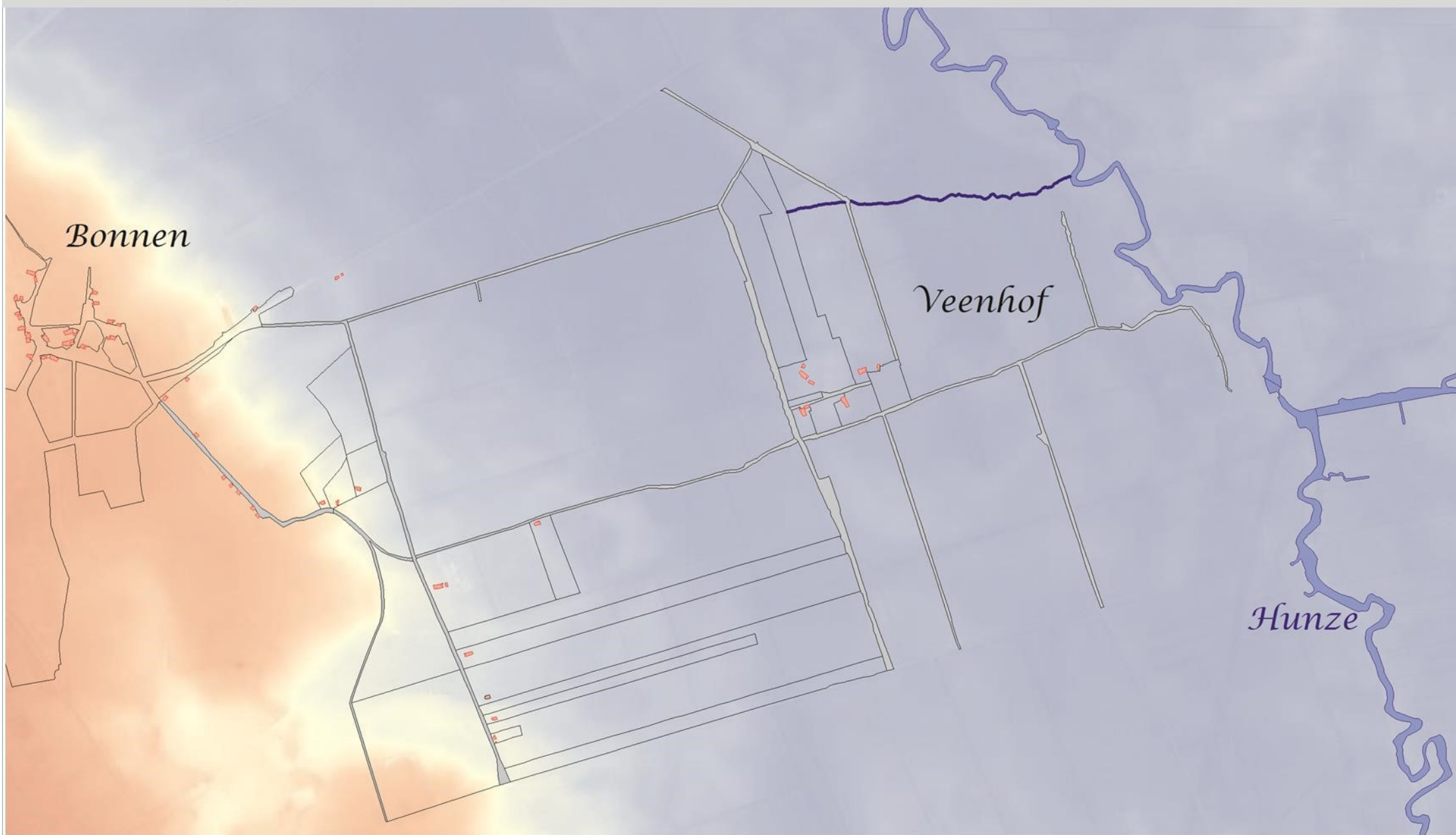
Zie verder onder Rheebruggen

RHEEBRUGGEN

**Burcht
(mottekasteel)
met gracht**

**Het borgbarchien, de
plaats waar het eerste
mottekasteel is gebouwd.**

Ten oosten van Bonnen ligt het gehucht **Veenhof**, in 1832 bestaande uit 4 boerderijen. De eigenaren in 1832 zijn Otte Buiting, Geert Egberts van der Wijk, Harmen Jans Hidding en Berend Jans Veenhof. Er zijn familiebanden tussen deze eigenaren. Afgaande op de in deze families voorkomende persoonsnamen lijkt het er op dat deze afstammen van één of meerdere leenmannen van de bisschop van Utrecht, van adellijke afkomst uit Westfalen. Uit oorkonden is bekend dat er leengoederen waren in Gieten en Gasselte. Mogelijk is ook de Veenhof een oorspronkelijk leengoed geweest. Leenman in Gasselte was een Wernbold die gehuwd was met Wibbe van de Ghore van Steenwijk. Hun dochter Lamme huwde in 1359 met Arend Huys van Ruinen, zoon van Johan van Norch. Of Wernbold en Wibbe meer kinderen hadden is niet bekend, doch wel zeer waarschijnlijk. Mannelijke nazaten kunnen dan voor verdere uitbreiding van het bezit hebben gezorgd. In een volgend deel wordt Veenhof als dorp beschreven, met de ligging van de boerderijen en verdere percelen.

Wapse

11 schuldmudden

Wapse geeft op de kaart van 1832 een bijzonder beeld te zien. Een typisch Saksische kern in het oosten en in het zuiden of westen een zeer waarschijnlijk Frankisch leengoed. De naam ten Have wijst ook in die richting. Ook het westelijk deel van Wapse moet een Saksische kern hebben omdat Wapse werd aangeslagen voor 11 schuldmudden.

Leengoederen in dit deel van Drenthe zijn meer regel dan uitzondering en mogelijk zijn de namen van enkele leenmannen te achterhalen. In oorkonden komen nog enkele namen van leenmannen voor waarvan het bezit niet bekend is.

ten Have

Westervelde is uitvoerig beschreven door A. Blaauw in zijn studie "Westervelde een Drentse buurtschap, erven, eigenerfden en meiers in vroeger eeuwen". Een uitgave van de Stichting Het Drentse Boek in 1987 als deel van de Drentse Historische Reeks. Blaauw was geïnspireerd door het in 1985 verschenen standaardwerk "Geschiedenis van Drenthe" onder redactie van J Heringa. Blaauw begint in zijn voorwoord met een citaat uit een brief van Heringa aan hem: *"Men moet de Drentsche geschiedenis van de dorpen uit verstaan, dat wil zeggen, van de huizen uit"*.

Blaauw begint dan met het verzamelen van alle gegevens die hij in archieven kan vinden met als oudste stukken gedateerd begin 17e eeuw. Een paar zaken vallen hem op. Rond 1630 wordt in kohieren vermeld dat de zogenaamde borg van Westervelde, bezit van Herman Lunsche, een leengoed is. De oorsprong kan hij niet vinden. Verder vindt hij het huwelijkspatroon opmerkelijk. Op deze vragen kan nu een redelijk antwoord worden gegeven..

Leengoed van de Bisschop van Utrecht
Leenman erven van Otto van Norch.
In 1450 Cyse van den Clooster Johzn.

In de oorkonde van omstreeks 1330, met de verdeling van de Norgse goederen over de erfgenamen van Hendrik van Norch wordt Otto van Norch aangeslagen voor het geheel en voor het goed Gruedelinc en voor goederen elders in Drenthe. Omdat het goed Gruedelinc later niet meer voorkomt in registers, maar wel het goed Nydinc in 1379, met als leenman Arend Huys van Ruinen, kleinzoon van Otto van Norch, en welk goed te traceren is ter plaatse van Hoofdweg 19 in Westervelde, ook wel de borg genoemd, moet het goed Nydinc een vervanger zijn van het goed Gruedelinc. Gruedelinc kan dan gelegen hebben in of bij het omgrachte perceel dat ook nu nog aanwezig is en waar op de Franse kaart nog een gebouw staat ingetekend.

Erfbelastingregister ca 1450.
Battinges, Tyes Alting, Rolof Ebbens, Wolter Diesing, allen 2 schild.
Herman Tettens 1 schild en
Frederic Hageninc 1 schild, een rijns gulden (= tweederde schild) en nog 1 schild.
(Uit: Redmer Alma; De vijftiende-eeuwse schattingslijst van Drenthe.)
2 schild = een vol bedrijf.

Westervelde 1450

Leengoed van de Bisschop van Utrecht.
Leenman erven van Johan Pipe van Steenwijck
g/m Johanna van Norch, zuster van Otto.
In 1450 Johan Hiddingh genaamd Pipe

*Leengoed van de Bisschop van Utrecht
Leenman erven van Otto van Norch.
In 1450 Johanna van Ruinen
g/m Roelof van Laer*

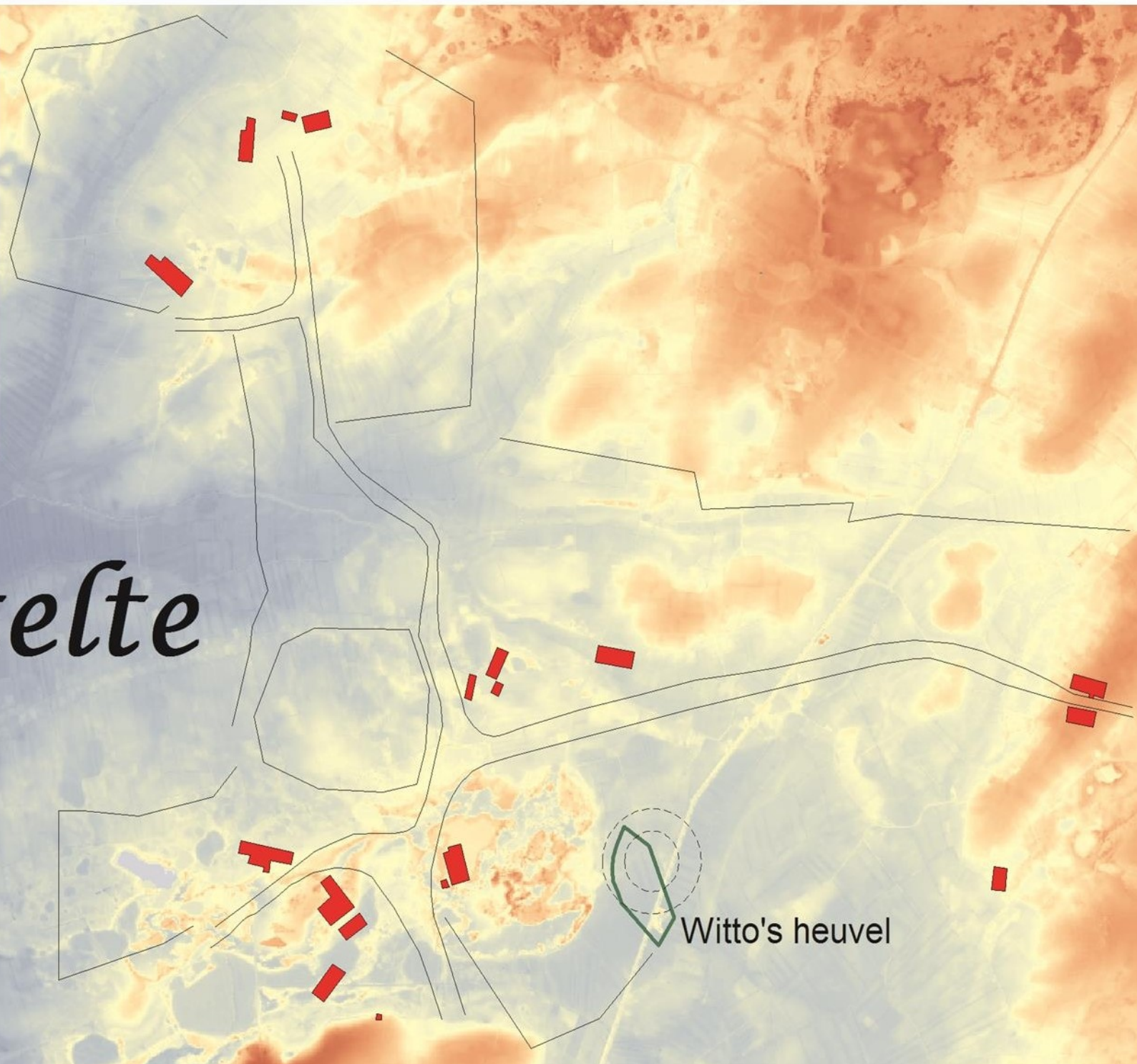
Uit de oorkonde van 1330 is af te leiden dat Otto van Norch niet op Gruedelinc woonde, maar elders verbleef. Vermoedelijk in Groningen of in Kampen waar hij tot februari 1327 nog wordt vermeld in de Stadsboeken. Hij was met andere aanhangers van de bisschop van Utrecht door het Landschapsbestuur uit Drenthe verbannen .

Uit latere oorkonden blijkt dat Otto van Norch nog meer grond in Westervelde en Veenhuizen moet hebben bezeten. Zo ook de erven Hoofdweg 3 en 5 in Westervelde. Nazaten van Otto worden later vermeld als bezitters van de leenrechten.

Zie voor de inleidende tekst de pagina Uffelte en Rheebruggen.

Tot het landgoed van Witto en Uffo zullen dan de gronden hebben behoord die in de directe omgeving van dit mottekasteel hebben gelegen met mogelijk bedrijfsgebouwen op de plekken waar in 1832 ook gebouwen zijn aangegeven. Wittelte komt niet voor in het schuldmuddenregister, zodat mag worden aangenomen dat Wittelte zijn ontstaan te danken heeft aan het Frankische leengoed. Een andere verklaring voor de namen Uffelte en Wittelte is de oorspronkelijke schrijfwijze in oorkonden. Uffelte kan ook gelezen worden als Upholte en Wittelte al Uutholte, op het holt en uit het holt, ofwel in het bos gelegen en buiten het bos gelegen.

Wittelte

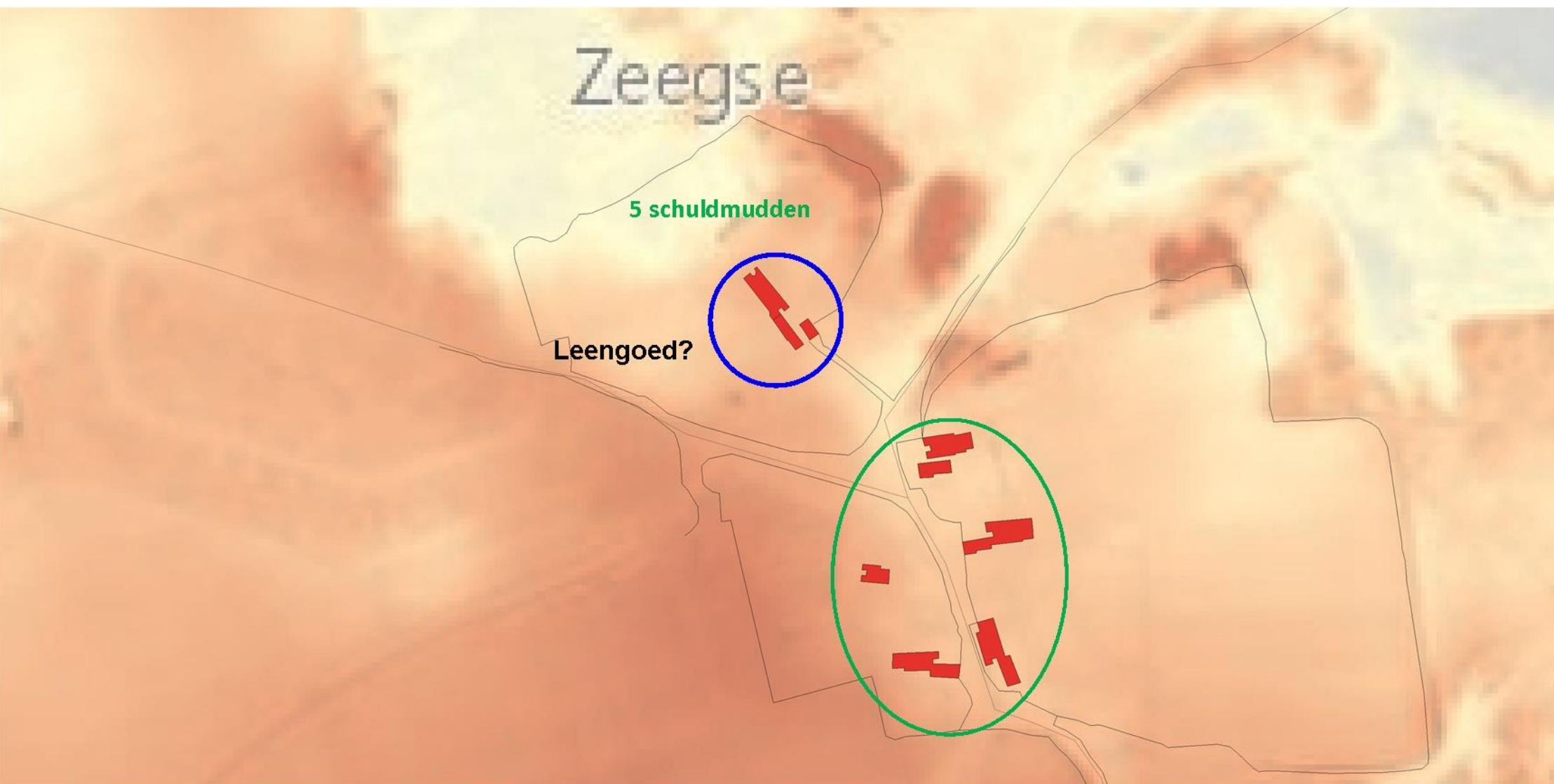
Ligging voormalig mottekasteel

Leengoed Yde

Yde

11 schuldmudden

De nederzetting Yde ligt niet direct aan een rivier maar op het hoogste deel van een zandrug, bij een splitsing of kruispunt van wegen. Yde komt met 11 mudden voor op de schuldmuddenlijst, zodat het volgens Blok van origine een Saksische nederzetting is. Het meest westelijke groepje boerderijen is mogelijk niet van Saksisch origine, maar gebouwd door de Frankische bezetters die op dit strategische punt een burcht ter bewaking van dit punt hebben gebouwd. (Zie het deel 2 van dit artikel) Daarbij zijn bedrijfsgebouwen ter voorziening in de levensbehoeften noodzakelijk. Het lijkt erop dat het gehele perceel ten zuiden van de motte op de kaart daarvoor gebruikt is met de bedrijfsgebouwen aan de weg. Dit perceel was in 1832 nog eigendom van nazaten van leenmannen uit de middeleeuwen. Bij de splitsing van wegen zullen later handwerklieden en kooplui samen met enkele landbouwers/veehouders gezorgd hebben voor een dorpskern. Yde heeft geen kerk en de vroegste bewoners zullen dan ter kerke zijn gegaan in de kapel van het landgoed. Daar de eerste kerken in Drenthe pas omstreeks het jaar 1000 zijn gebouwd kan het zijn dat de kapel/kerk van Eelde dienst heeft gedaan voor zowel de Frankische bezetters als de Saksisch Drentse bekeerden. In 1450 komen de volgende namen voor in het erfbelastingregister: Wieffe Lanting, Ghiebe ter Schuur, Albert Tissing, Roelof Emyghe, Jan Schoping en Wilte Elmering. Totaal 6 volle erven. Ook Yde heeft in de woelige jaren omstreeks de slag bij Ane en in de eeuw erna kennelijk veel te lijden gehad van het oorlogsgeweld. In 1379 is Roelof Polleman in Yde leenman van de bisschop van Utrecht van het Wrentingegoet en de gruit.

Zeegse was ook in 1832 nog een kleine nederzetting met slechts enkele boerderijen. Zeegse komt met 5 mudden op de schuldmuddenlijst voor, waarmee het dan volgens Blok een oorspronkelijk Saksische nederzetting is. Het kaartbeeld van 1832 doet vermoeden dat de kern wordt gevormd door de 5 zuidelijkst gelegen boerderijen.

In 1225 wordt een Otto van Zeegse vermeld als leenman. Otto kan dan leenman zijn geweest van een hoeve die op leengrond is gebouwd. De hoeve linksboven op de kaart lijkt daaraan te kunnen voldoen.

Namen uit 1450 zijn te vinden in het erfbelastingregister. Zeegse wordt samen met Taerlo vermeld. Alle namen zijn bij Taerlo weergegeven. Welke tot Zeegse behoren is niet aangegeven, maar waarschijnlijk zijn het de laatst vermelden.

Reconstructie op basis van de Franse kaart van omstreeks 1800 op de achtergrond van de huidige actuele hoogtekaart.

Tevens is gebruik gemaakt van de studies van A. Blaauw over het geslacht Martens te Zuidvelde en de geschiedenis van de erven Brink 1 en 2 te Zuidvelde en de bouwgeschiedenis van het gerestaureerde pand Asserstraat 78, waar hijzelf destijds woonde.

Het erfbelastingsregister van omstreeks 1450 geeft de volgende namen:

Wicher Pipinges en Cono Peling met 2 schild, dus een vol huis.

Hillebrand Hugige met 1 schild. Dit pand blijkt in 1572 bezit te zijn van het St Geertrui Gasthuis. Mogelijk was dit ook in 1450 al het geval en is de belasting daardoor gehalveerd.

Zuidvelde voor 1450

Huidige weg naar Peest

Wicher Pipinges
(Wicher, zoon van
Pipe van Steenwijck)

Cono Peling
(Coenraet Pelingck)

Hillebrand Hugige

(Hillebrand, zoon van Hugo),
mogelijke nazaat van Johan Alards Hiddingh
g/m Ghysele Pipe van Steenwijck)

Reeweg

Hoogwatergrens middeleeuwen

Tracé huidige waterloop

In een oorkonde van 24 november 1325 wordt voor het eerst melding gemaakt van Zuidvelde. Onder de getuigen vinden we Stephanus van Zuidvelde. In de oorkonde velt de Bisschop van Utrecht het vonnis over zijn dienstmannen in Drenthe die hem ontrouw waren geworden. Na de verloren slag bij Ane en de verloren slag bij de Mitsplete in resp. 1227 en 1230 en de nederlaag bij Bakkeveen in 1231, was het gedaan met de macht van de Bisschop van Utrecht over de Drenten. De voornaamste steunpilaar van de Bisschop was Hendrick van Norch en zijn familie in het westen van Drenthe. Na 1231 was het geld op in Utrecht en de opvolgende bisschoppen trachtten weer steun te krijgen door leengoederen uit te geven aan ridders die hem trouw zwoeren. We zien in de periode tussen 1230 en 1330 veel nieuwe namen in oorkonden van ridders/leenmannen van Utrecht. Daaronder ook Stephanus van Zuidvelde. Deze Stephanus of Steven moet dezelfde persoon zijn als Steven van Ruinen, die gehuwd was met een dochter van Eggelbertus (Egbert) van Peize. Broer Rudolf van Peize was getrouwd met een dochter van Hendrik van Norch. De bisschop kon wel wat versterking van zijn aanhang in Noord Drenthe gebruiken en zo zal hij ook gronden in Westervelde hebben uitgegeven als leengoed. Als meiers van zijn erven zal Steven in zijn familie- en kennissenkring hebben rondgekeken. Maar het is ook best mogelijk dat de families van Norch en van Ruinen zelf met voorstellen bij de bisschop zijn gekomen om hun steun daarmee af te dwingen. Niet ongebruikelijk in die tijd.